№ 183 Հոկտեմբերի 15 (27) 1880 Հոկտեմբերի 15 (27) №183

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատանը մէջ:

Օտարաքաղաքացիք գիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ".

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Բաժանորդութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին տեսութիւն: Նամակ Շուշուց: Նամակ Խմբագրին: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: Թիւրքիա: Ցռնաստան: Նամակ Պարսկաստանից:—«Մշակի» հեռագիրներ:—Յայտարարութիւններ:—Ֆելիետոն:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

1 հոկտեմբերի

Եթէ հայը այսօր մասամբ ծանօթ է Եւրոպայի նշանաւոր առևտրական շրջաններում, այդ մասին ի հարկէ, առաւելապէս պարտաւոր ենք վաճառականութեանը: Զարգացման գլխաւոր ոյժը հայերին տուել է վաճառականութիւնը. խլիր նրանից այդ՝ և կը տեսնես, որ հայը ամենաթշուառ մի ազգ է աշխարհիս երեսին: Հայը արդարև մեծ ձգտումն ունի դէպի վաճառականութիւն, հայը ճարպիկ է առևտրի մէջ. նա այդ առթիւ թողնում է իր հայրենիքը, թողնում է իր տունը, իր ընտանիքը, և տարիներով թափառում է հեռու երկրներում: Նա ամեն միջոց գործ է դնում փող վաստակելու համար, այո, նա դիմում է և ամենաստոր միջոցներին անգամ: Ես չեմ խօսում ընդհանուր հայ վաճառականների վրա, բայց խայտառակներին յաճախ և գրեթէ ամեն տեղ պատահելով, ինձ առիթ է տալիս այդպէս մտածելու: Արդեօք նոյն խարդախութիւնների, նոյն անազնութիւնների պատճառով չէ, որ այսօր հայ վաճառականի վարկը կորած է Եւրոպայի բիրժաներում: Արդեօք նրանց պատճառով չէ, որ այսօր եւրոպացին հայի ճակատին—«խարդախ» անունը կպցնելու առիթ է ունենում: Մենք եւրոպացուց ապրանք առնելու ժամանակ շատ անգամ չենք ուզում տեսնել, քննել նրա ապրանքը, բոլորովին հաւատացած լինելով, որ նա չի խաբի: Բայց այդպէս չէ վարվում եւրոպացին հայի հետ, երբ պատահում է այդ վերջինից մի որ և իցէ մթերք գնել: Մենք ունենք մետաքսի գործարաններ, որոնց արդիւնաբերած մետաքսը վաճառվում է գլխաւորապէս Ֆրանսիայում: Բայց չը նայելով որ ֆրանսիացին կրկին և կրկին անգամ մի և նոյն հայի գործարանից դուրս եկած մետաքս է գնում, նա դարձեալ հաւատ չէ ընծայում նրան, նա չէ գնում, մինչև կատարելապէս վստահ չէ լինում բոլոր ապրանքի որպիսութեանը: Ինչու,—որովհետև նա շատ անգամ պատահել է ամենաստոր խաբէութեան:

Հայ վաճառականը, առևտուր սկսածին պէս, իր ունեցածից մի երեք անգամ աւելի գումար զանազան անձինքներից պարտք անելով սկսում է մեծ աբարօտներ անել: Առանց վերջը մտածելու անհաշիւ, սկսում շռայլաբար վատնել աջ ու ձախ: Այդպէս շարունակում է նա մի քանի տարի, շուտ է տալիս իր անկարգ գործերի անիւը, վերջը պարոնը տեսնելով իր անյաջող ընթացքը, ձեռքում գտնված փողը տակով է անում և յայտնում է իւրան բոլորովին անկարող և սնանկացած: Նա վերջացնում է իր պարտքերը րուբլուն 15 20 կոպէկ վճարելով: Նա դառնում է պատճառ շատ ընտանիքների թշուառութեան, իսկ ինքը ուրախ բաւականանում է նրանով, որ կարողացաւ մի յայտնի գումար ծածուկ «տակով անել»: Այդպիսի դիպուածներ նոր չեն, և չէնց շատ ժամանակ չէ որ մի քանիսը տեղի ունեցան մեր մի քանի քաղաքներում: Տեսնում ես, կազմվեց հայերի մէջ մի ընկերութիւն, որ սկսում է մեծ գործեր ունենալ թէ Եւրոպայի և թէ Ասիայի նշանաւոր քաղաքներում: Ընկերներից մէկը, լինելով աւելի ճարպիկ, կաշառում է իր հաշուապահին և ընկերութիւնից ահագին գումարներ է կլանում: Մի այդպիսի խաղ նորերումս մի թիֆլիսաբնակ պարոն խաղացել էր իր ընկերների հետ, ինչպէս վերջը յայտնվեց:

Նոյնպէս է վարվում և հայ գործակատարը, պրիկաշչիկը: Նա իրաւունք ստացածին պէս, գնալով ուրիշ տեղեր ապրանք առնելու, մի երկու այնքան էլ ինքն է վերադիր անում և ներկայացնում տիրոջը: Այսպէս վարվում է նա շատ տարիներ, մինչև վերջապէս տեսնում է, որ յայտնվում են իր նենգութիւնները, այնուհետև նա հեռանում է իր տիրոջից և քիչ ժամանակից յետոյ յայտնվում է առևտրական ասպարէզում մի քանի տասնեակ հազարներով.... Նրա հոգը չէ, թէ իր տէրը վնասվեց. նա դեռ ուրախ է այդ մասին, նա դեռ ծիծաղում է խեղճ վաճառականի միամտութեան վրա...

Կրկնում եմ, այդպիսի խայտառակ դէպքեր հայ վաճառականների և գործակատարների մէջ սակաւ չեն: Աւազակը գոնէ համարձակ յարձակվում է մէկի վրա, և խլում է նրանից իր ունեցածը: Նոյն աւազակութիւնը անում է և մեր վաճառականը միայն անձայն, գաղտնի, և աւելի ստոր միջոցներով.

Վաճառականը պէտք է ունենայ իր մաքուր հաշուի մատեանները, որից զուրկ են հայ վաճառականների մեծ մասը:

Անձնական շահերը պաշտպանելու համար ձեռք առնել անները և միանգամայն զզուելի միջոցներ—օրինակ, խանութը ապահովել և ապահովութեան փողը ստանալու նպատակով նրան փոքր ապրանքով այրել, այրելով նրա հետ նաև դրացի խանութներ, որոնց տէրերը իրենց ապրուստի օրական պարէնը նոյն խանութներում եղածներովն են հայթայթում—այդ ոչ թէ խղճի, այլ մարդկութեան ընդդէմ է:

Թող հասկանան վերջապէս մեր վաճառականները, որ երբ ներկայ ժամանակում ամեն տեղ խօսվում է հայերի մասին, նրանց «խարդախ» գործերը վերաբերում են ընդհանուր հայ ժողովրդին:

Աբէլ Ապրեսեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 5 հոկտեմ.

1874 թւին «Մշակի» և «Մեղուի» մէջ, հոգևորականութեան և կօսմօպօլիտութեան վերաբերութեամբ ծագած պօլեմիկայի ժամանակ, ես երկու լրագրերից ևս հատուածներ հանելով, ապացուցելէի, թէ երկու լրագիրների հայեացքները մէկ են և թէ «Մեղուն» աւելորդ տեղն է պնդում, որպէս թէ «Մշակը», հակազգային դիրք է բռնել, և այդ հատուածները երկու նամակների մէջ ամփոփելով Ախալքալաքից ուղարկել էի «Մշակին» մինը «Աշխարհական ոմն» և միւսը «Հոգևորական ոմն» ստորագրութեամբ, որոնք տպվեցան «Մշակի» նոյն տարվայ 22 և 27 N. №-ի մէջ: «Մեղուն», ինչպէս այժմ, այն ժամանակն ևս իմ նամակների վերաբերութեամբ մեղադրելով «Մշակի»

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

Ինչի երկար ժամանակ չէի գրում:—Միակ մի ջոջ հանգիստ լինելու:—«Մեղու Հայաստանի»: Ցարոյ և Իւնիուս:—Համալ և նրա աշխատակցութիւնը:—Ամիրխանեանց: «Մշակին» բարեկամ լինելու վտանգը:—Սունդուկեանց և նրա պիէսաները:—«Մշակին» թշնամանալու օգուտը:—Ադամեան և Մնակեան:—Ամբողջ հասարակութիւն և մի մարդ: Հրեշտակներից բաղկացած ազգը և մի վնասակար անձնաւորութիւն: Մայրենի լեզու և օտարական: Կրօն և ազգութիւն:—Մի անկիրթ հայ բողոքական և մի կրթված հայ-լուսաւորչական:—Մի Թիֆլիսեցի մայր: Հայ խմբագիրներ և գրողներ: Երեք նոր գիտուր: Երևան, Վաղարշապատ և Թիֆլիս:—Մտքերը և համոզմունքները փոխելու նոր միջոց:—Ազատամիտ հայը և խաւարամիտ հայը: Անգլիացի միսիօնարը և արևմտափոխվելը: Միսսըր Բրայս և «Համլէտ»: Վրաց և հայոց մշտական խումբերը:—Կրօսի Նամակը: Իմ աւելուածս:—Երկու երևելի անձնաւորութիւններ:

—

«Մշակի» ներկայ համարը ձեռքն առնելով, ընթերցողը անպատճառ կը զարմանայ. նա կը բաց անի թերթը և կը տեսնի Ասիացու ֆելիետոնը: Ակամայ ընթերցողը ինքն իրան հարց կառաջարկի. ինչ է պատճառը, որ Ասիացին այդքան երկար ժամանակ չէր գրում....

Բայց որովհետև այդ հարցը կը մնայ առանց պատասխանի, եթէ ես ինքս չը պատասխանեմ, ուրեմն աչա պատասխանում եմ:

Ես կամենում էի մի քանի ամիս հանգստանալ և այդ պատճառով չէի գրում: Հանգստութիւնը դրա մէջ չէ, որ «Մշակի» աշխատակիցը չէ աշխատում, այլ դրա մէջն է, որ նրա անունը չէ երևում լրագրի էջերի մէջ.... «Մշակի» աշխատակիցը միայն այն ժամանակ հանգստութիւն է վայելում, երբ նրա անունը չէ երևում «Մշակի» մէջ. այն ժամանակ նրան հանգիստ են թողնում:

Ասենք մի որ և է մարդ հանգիստ, անվրդով կեանք էր վարում, լաւ մարդ էր, կամ վատ մարդ էր, դա մի և նոյն է, նրան ոչ ոք ձեռք չէր տալիս, ոչ ոք չէր անհանգստացնում: Բայց հէնց որ սկսեց «Մշակի» մէջ աշխատակցել, իսկոյն նրա վրա սկսում են յարձակվել, էլ շունչ քաշել չեն թողնում.... Նրա ամեն բանը, որ առաջ շատ գեղեցիկ, գովելի, անվնաս, ազնիւ էր,—«Մշակի» մէջ աշխատակցել սկսելուց յետոյ, դառնում է տգեղ, պախարակելի, վնասակար, անազնիւ....

«Մեղուն» մէկ համար չէր թողնում որ ինձ չը հայհոյի, ինչ ասես յիշոցներ ինձ վրա թափի, քանի որ ես աշխատակցում էի «Մշակին»: Բայց հէնց որ դադարեցի, աչա մօտ մի տարի է, բոլորովին հանգիստ թողեց ինձ, այլ ևս Ասիացու անունը չէ յիշվում այդ երևելի լրագրի էջերում, կարծես թէ ես չը կամ. այո, ես դարձել եմ անվնաս, օրինաւոր մարդ.

Եւ ճշմարիտ ես այդ ժամանակ բաւական հանգստացայ, հաղացայ մինչև անգամ, նոր ոյժեր հաւաքեցի և նորից կարող եմ գրականական պատերազմական դաշտը դուրս գալ, հարուածներ տալ և հարուածներ ստանալ:

Եւ կարծում էք որ այդ միայն ինձ հետ է պատահել,—ոչ, այդ պատահել է ամեն մարդու հետ, որ մօտեցել է «Մշակին», աշխատակցել է այդ լրագրի մէջ:

Յիշեմ մի քանի անուններ: Մի ժամանակ Ցարոյ և Իւնիուս աշխատակցում էին «Մշակի» մէջ: Արդեօք յիշում. հայհոյեանք միայն որ «Մեղուն» չը թափէր այդ երկու պարոնների գլխին. էլ դարդակապլուխ ասես, էլ սուտ դիպլօմատոր, սուտ դօկտոր ասես, դարդակաշրջիկ ասես,—ամենը ընդունեցին պարոնները: Բայց հէնց որ երկուսն էլ հեռացան «Մշակից» ու մինը պարզ սկսեց աշխատակցել նոյն «Մեղուի» մէջ որ թուք ու մուր էր քսում նրա երեսին,—իսկոյն երկուսն էլ լաւացան, դարձան օրինաւոր մարդիկ, անպիտան գրողներից դարձան գերազանց գրողներ.... Նոյն իր դարդակապլուխ, սուտ դիպլօմատոր անուանված անձի յօդուածները «Մեղուն» փառաւորապէս տպում է իր էջերի մէջ:

Ուրիշ օրինակ: «Մշակի» մէջ գրում էր Համալը: Այն ժամանակ «Մեղուն» գրեթէ մի համար չէր թողնում որ Համալին չը խայտառակէ: Համալը հեռացաւ խմբագրութիւնից,—և աչա նա լաւ մարդ դարձաւ: «Մեղուն» հաւատացնում է որ Ամիր-խանեանց շատ անպիտան մարդ է, հայութիւնը ատում է, հայ եկեղեցուց որսեր է անում, գաղտնագնեստ գալ է և այլն: Բայց ինչի նա նոյնը չէր ասում Ամիրխանեանցի մասին, նախ քան նա աշխատակցէր «Մշակի» մէջ: Նա, խօ, դրանից առաջ էլ վատ մարդ էր, իր գործունէութիւնը երկար ժամանակ է արդէն որ վարում է.... Բայց ոչ, նա շատ օրինաւոր, անվնաս մարդ էր, քանի որ «Մշակի» մէջ չէր աշխատակցում և միայն այժմ անպիտան դարձաւ: Թող Ամիրխանեանց հեռանայ «Մշակից», ոչինչ չը գրի մեր լրագրում,—և աչա նա կրկին օրինաւոր, անվնաս մարդ կը դառնայ, և մինչև անգամ նրա այդ վարմունքի պատճառով բոլոր մնացած հայ աւետարանականները «Մեղուի» կարծիքով օգտակար մարդիկ կը դառնան, նրա սիրելի եղբայրներ կանուանվեն:

Հարկաւոր էլ չէ անպատճառ «Մշակի» աշխատակից լինել, բաւական է նոյն իսկ Գրիգոր Արծրունու բարեկամ լինել ամենասովորական հայերի արժանանալու համար: Նոյն բանը չէր անում «Մեղուն» Սունդուկեանցի, Զմշկեանի վերաբերութեամբ, քանի որ նրանք Գրիգոր Արծրունու բարեկամներ էին յիշվում.... Հանգիստ կեանք վայելելու, հայհոյանքից ազատ լինելու համար բաւական է Թիֆլիսում Գրիգոր Արծրունու հետ ծանօթ չը լինել, բայց մանաւանդ չաշխատակցել և չը թղթակցել «Մշակի» մէջ: Եւ կարծում էք որ օրինակ «Մեղուն» յարձակվում է այն մարդիկների գաղափարների դէմ, որոնք «Մշակին» մօտ են,—ոչ. այդ դեռ հասկանալի կը լինէր. «Մշակի» ուղղութեան դէմ լինելով, բնական է նրա աշխատակիցների գաղափարների դէմ լինել....Բայց ոչ, այդ տեսակների ոչ թէ գաղափարները, այլ ամեն բան վատ է լինում. անձնական կեանքը, մտաւոր կարողութիւնը, անկեղծ զգացմունքները, ընտանիքը, մինչև անգամ նրանց դէմքը, երեսի գծագրութիւնը.... Եւ հէնց որ հեռանում են «Մշակից», մի դիւթական զօրութեամբ ամեն բան իսկոյն փոխվում, լաւանում է նրանց մօտ. դէմքն էլ գեղեցկանում է, մազերի գոյնն էլ փոխվում....

Ուրիշ կողմից բաւական է որ «Մշակը» մէկի որ և է պակասութիւնը ցոյց տայ,—և իսկոյն այդ մարդը դառնում է ամենաժողովրդական մարդ Թիֆլիսի հայ հասարակութեան մէջ. Բայց հէնց որ դադարեցինք նրա վրա յարձակվել,—և նա խեղճը ընկնում է, ընկնում է և այլ ևս չէ վեր կենում, մինչև որ նորից չը սկսենք նրա վրա յարձակվել:

Մենք իսկապէս շատ վատ ծառայութիւն արինք մեր յայտնի դերասան Ադամեանցին որ չը շարունակեցինք նրա վրա յարձակվել: Բաւական կը լինի եթէ այժմ մի քանի անգամ սաստիկ գովէինք Մնակեանին, ասէինք որ նրա ձայնը սաստիկ դուրեկան է, նրա մանիէրները զարմանալի շնորհալի են. խաղը բազմակողմանի է,—և գրազ կարող եմ գալ, որ Մնակեանը կընկնէր և Ադամեանը կը բարձրանար: Ափսոս որ ես անձամբ պատիւ չունիմ ծանօթ լինել պ. Ադամեանի հետ, եթէ ոչ, տեսնելով որ թատրոնական կօմիտէտը այլ ևս նշանաւոր դերեր չէ տալիս նրան, թշնամացել է նրա հետ և կամենում է Մնակեանին նրանից բարձր դասել, ես անպատճառ կառաջարկէի նրան գրազ գալ ինձ հետ, կամ մեծ գումարով, կամ խնդրելով նրան որ նա, լաւ նկարիչ լինելով, ինձ համար մի գեղեցիկ պատկեր նկարի, օրինակ Անիի աւերակների պատկերը, որ նա նորերումս, ինչպէս լսում եմ այցելել է,—ասում եմ գրազ կը գայի նրա հետ, որ բաւական է եթէ «Մշակը» մի երկու անգամ անողորմ կերպով յարձակվի նրա վրա, որպէս զի նա դարձեալ Թիֆլիսի հասարակութեան սիրելին դառնայ: Նոյնպէս մենք խոստովանվում ենք, որ վատ ծառայութիւն ենք արել մեր հեղինակ Սունդուկեանցին, որ անդադար և անկեղծ կերպով գովել ենք նրա պիէսաները: Բաւական է մեզ ասել որ «Քանդած օջախը» անմիտ պիէսա է, «Պէպօ» մի գրօշ չարժէ,—և հաւատացած կացէք որ միւս հինգշաբթի օրը փոխանակ «Լօնդօնի Աշտարակի» մշտական խմբի կօմիտէտը անպատճառ կը տայ Սունդուկեանցի պիէսաներից մինը....

* * *

Երբ որ մի ամբողջ հասարակութիւն զինված է մի մարդու դէմ, պարզ է որ հասարակութիւնն է արդար, իսկ այն մէկ մարդն է անպիտան: Միթէ ամբողջ հասարակութիւնը կարող է սխալվել,—ոչ երբէք:

Մի ամբողջ հասարակութիւն մոռացել է իր մայրենի լեզուն, արհամարհանքով է վերաբերվում դէպի իր ազգութիւնը, արգելում է իր զաւակներին հայերէն սովորել,—ուրեմն շատ լաւ է անում, իրաւունք ունի այդպէս վարվել....Ցանկարծ

խմբագրին, նոյն տարվայ համարներից մինի մէջ մեղադրեց «Մշակի» խմբագրին ասելով, թէ այն նամակները կեղծ են, թէ այն նամակները ոչ թէ ուղարկված են Ախալքալաքից, այլ շինված են խմբագրատան մէջ և թէ անբերրի Ախալքալաքը չէր կարող յանկարծ այդպիսի երկուորեակներ ծնել:

Այն ժամանակ կարդալով այդ մեղադրանքը «Մշակի» խմբագրատան դէմ, ես ուղարկեցի «Մըշակին» մի նամակ հրատարակելու համար թէ սխալ է «Մեղուի» կարծիքը և թէ այն նամակները իմ գրածներն էին, և ուղարկված էին «Ախալքալաքից»: Բայց «Մշակը» այն ժամանակ չը տպեց իմ նամակը, այլ իր 1874 թիւ № 41-ի խմբագրական պատասխանների մէջ տպեց հետեւալը. «Ախալքալաք Յ. Յարութիւնեան. Մենք այն կարծիքի ենք, որ չարժէ այդ հայցը նորոգել: Նոքա միայն արհամարհանքի արժանի են:»

«Մեղուի» ներկայ տարվայ 73 №-ի մէջ կարդալով նորա խմբագրի, Գրիգոր Արծրունուն ուղղած բաց նամակը, որի մէջ պ. Սիմէօնեանցը մեղադրում է պ. Արծրունուն որպէս կեղծ նամակների շարադրող, ես ինձ պարտք եմ համարում նորից խնդրել «Մշակի» պ. խմբագրից հաճել տպելու այս նամակը, ապացուցանելու համար որ նա կեղծ նամակների հեղինակ չէ և յուսալ որ միւս նամակների հեղինակները ես, որոնց մասին է այժմ խօսքը, չեն զլանայ յայտնելու իրանց ազգանունները և ցոյց տալ թէ խաւարից երկիւղ չունեն:

Յարութիւն Յարութիւնեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Այսօր, չորեքշաբթի, լինելու է Արծրունու թատրոնում վրաց ներկայացումն:

—

Յիշեցնում ենք որ վաղը, հինգշաբթի օր լինելու է Արծրունու թատրոնում պ. Կորգանովի կօնցերտը:

—

ԵՐԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են հոկտեմբերի 6-ից հետեւալը: «Տասն և հինգ օրվայ ընթացքում վախճանվեցաւ տեղիս հայ Կօնսիստորիայի սեղանապետը և այսօր էլ ատենադպիրը, երկուսն էլ մօտ 60 տարեկան հասակում: Ատենապետն էլ հիւանդ է:

—

Մեզ գրում են ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ որ Վեհափառ Կաթողիկոսի հրաւէրքով Կ. Յ. Եզեան ընդունեց Էջմիածնի ճեմարանի տեսչի պաշտօնը, վանորայ նոր դիրեկտորին շատով սպասում են Էջմիածնում: Մեզ մնում է միայն յիշել այն ժողովրդական առածը թէ՝ կճուճը ընկաւ, իր խուփը գտաւ:

—

ԹԷՕԴՈՍԻԱՅԻՑ մեզ հաղորդում են որ երեւելի հայ նկարիչ Կ. Այվազովսկի մտադիր է շուտով գնալ ճանապարհորդելու. Կ. Պոլիս, Զմիւռնիա և ցուցէ Թիւրքաց Հայաստանի ներքին գաւառները: Ցանկանում ենք մեր նկարչին կատարեալ աջողութիւն այս վերջինի վերաբերութեամբ.

—

Մեզ գրում են Նուխու գաւառի ՎԱՐԴԱՇԷՆ ուտիարնակ գիւղից, որ այդ գիւղի լուսաւորչադաւան ուտիացիները արդէն հինգ տարի չարչարվելով իրանց քահանայ Տէր-Գալստի ձեռքում և զզվելով նրա խարդախութիւններից, որոնց դէմ շարունակ բողոքների վրա Էջմ. ածինը ոչինչ ուշադրութիւն չէ դարձնում, վճռել են Յունադաւանութիւնն ընդունել, Էջմիածնի կործանիչ անտարբերութենից ազատվելու համար: Դեռ կան մարդիկ, որոնք յանդգնում են ջատագով հանդիսանալ Մանկունու դիկտատորութեան: Լ

—

Հոկտեմբերի 11-ին, շաբաթ օր, երկրորդ բաժնի հաշտարար դատաւորի մօտ նշանակված էր Երեւանեան և Ելիսաւետոպօլեան նահանգների ժողովրդական ուսումնարանների դիրեկտոր և ցէնզօրի պաշտօնակատար Բօգաչօվի և «Тифлисскій Вѣстникъ», լրագրի նախկին խմբագիր իշխան Բէկբուտովի գործը: Պ. Բօգաչեվը գանգատվում է իշխ. Բէկբուտովի վրա, որովհետև այս վերջինը ցէնզօրական կօմիտետին իր տուած բացատրութեան մէջ վիրաւորել էր Բօգաչեվին: Որպէս մեղադրող դատարանին ներկայացաւ ցէնզօրական կօմիտետի լիազօր պ. Մելիք-Մեհրաբօվը: Իշխ. Բէկբուտով խնդրեց դատարանին յետաձգել գործի քննութիւնը մինչեւ հետեւեալ վկաներին կանչելը՝ կովկասեան ցէնզօրական կօմիտէտի նախկին նախագահ Պուրցելաձէին, տպարանատէր պ. Մելիքովին և տպարանի կառավարիչ պ. Մեզվինովին:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐՔԻԱ

—

«Գօլօս» լրագրի մէջ կարդում ենք հետեւեալ առաջնորդող յօդուածը:

Թիւրքաց կառավարութեան հրջաբերականը Դուլցինիօն խաղաղ ճանապարհով Չեռնոգօրիային յանձնելու մասին յայտնում է, որ Բ. Դուռը «անելով այդ զոհաբերութիւնը ծովային ցոյցը դադարեցնելու համար», յոյս ունի, որ իր ընդունած միջոցից յետոյ պետութիւնները կը դադարեցնեն ծովային ցոյցը: Սրանով Բ. Դուռը բացարձակ մեկնում է իր նախկին յամառութեան և վերջապէս Դուլցինիօն զիջելու իսկական պատճառները: Կ. Պօլսի կառավարութիւնը մերժում էր Դուլցինիօի յանձնելը գլխաւորապէս այն պատճառով, որ իր առաջին զիջումով առիթ չը տայ պետութիւններին պահանջել նրանից զիջումներ նոյնպէս և միւս հարցերի վերաբերութեամբ: Բ. Դուռը այժմ համաձայնում է զիջումն անել, յուսալով, թէ Եւրոպան համոզված է, որ հասարակ «բարոյական ճնշումով» ոչինչ չէ կարող ստանալ Թիւրքիայից, ուրեմն նա կը հրաժարվի ստիպողական միջոցների գործադրելուց:

Կ. Պօլսի կառավարութեան յոյսի արդարանալը աններելի սխալ կը լինէր: Թիւրքիան երբէք չէ ապացուցել իր «բարեհոգութիւնը», ինչպէս պնդում է այդ հրջաբերականը: Բ. Դուռը փախեցաւ պաշարումից և մաքսական տուրքերից զրկվելուց և այդ մասնաւոր զիջումով կամենում է ազատվել սպառնացող վտանգից: Եթէ Թիւրքաց կառավարութեան ցանկութեան համեմատ դադարեցնվի ծովային ցոյցը, այն ժամանակ ոչ թէ միայն Հայաստանի մէջ մտցնվելի վերանորոգութիւնների մասին չէ կարելի մտածել, այլ և յունական խնդիրը անվճիռ կը մնայ: Յունական սահմանական խնդրի հետ նոյնը կը պատահի, ինչ որ պատահեց Դուլցինիօի հարցի հետ: Պետութիւնները ստիպված կը լինեն նորից ներկայացնել գրութիւններ Բ. Դրանը, սպառնալ ստիպողական միջոցներով և նորից բանակցութիւններ սկսել յունական ջրերը միացեալ նաւատորմ ուղարկելու մասին:

Ծովային ցոյցը ստիպեց Թիւրքիային զիջել Դուլցինիօ այն պատճառով, որ պետութիւնները սպառնացին այդ հասարակ ցոյցը ստիպողական միջոցներով փոխարինել: Հասկանալի է ուրեմն, որ ոչ թէ միայն չը պէտք է դադարեցնել ծովային ցոյցը, այլ պէտք է պահպանել այն սպառնալի բնաւորութիւնը, որ նա ունէր վերջին ժամանակներում: Մինչեւ որ Յունաստանին չեն յանձնված իրան վիճակված նահանգները, մինչեւ որ թէ Հայաստանի և թէ Թիւրքիայի քրիստոնէաբնակ այլ նահանգների մէջ վերանորոգութիւններ չեն մտցրած, միացեալ նաւատորմը պէտք է մնայ Եգէյեան ծովի մէջ և Փոքր-Ասիայի ափերի մօտ: Երբ Բ. Դուռը կը նկատի այն սարսափելի գործիքի հարեւանութիւնը որ նրան ստիպեց զիջել Դուլցինիօ, նա աւելի շուտ կը վերջացնի թէ յունական սահմանական խնդիրը և թէ Հայաստանի մէջ մտցնելի վերանորոգութիւնների գործը:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

—

Աթէնքից «Պօլիտ. Կօրրեսպ.» լրագրին գրում են սեպտեմբերի 21-ից հետեւեալը: Մինչեւ այժմ ծառայութեան են հրաւիրված տասը դասակարգի զինուորներ, այնպէս որ եթէ զինուորական ծառայութեանը բոլոր ենթարկվածները հաւաքվէին, յունական

դուրս է գալիս մի մարդ, մի հատիկ մարդ որ այնքան յանդուգն է, որ սկսում է քարոզել այդ հասարակութեանը իր պարտաւորութիւնը իր մայրենի լեզուն իմանալու,— ի հարկէ այդ մէկ մարդը անպիտան է: Հասարակութեան մեծ մասի մէջ ընտանեկան բռնաւորութիւն է տիրում,— շատ էլ լաւ է անում.... Յանկարծ մի մարդ յանդգնում է այդ հնացած բարք ու վարքերի վրա խօսել,— ի հարկէ այդ մարդն է մեղաւոր: Հասարակութեան հոգեւորականների մեծ մասը տգէտ, մոլեռանդ է,— իրաւունք ունեն, ով կը լինի այնքան խենթ, որ մեղադրի նրանց այդ գեղեցիկ յատկութիւնների համար: Յանկարծ յայտնվում է մի մարդ, որ այդ յատկութիւնները խստութեամբ քննադատում է,— ի հարկէ այդ մարդը յանդաւոր է: Հասարակութիւնը ատում է, հալածում է իր այլակրօն եղբայրներին, նրանց հայ չէ ընդունում,— կատարելապէս արդար է վարվում. միթէ այն հայը հայ է, որ կրօնը փոխել է. միայն նա է հայը, որ կրօնով լուսաւորչական է, թէեւ չը գիտէր իր մայրենի լեզուն, թէեւ ատէր, արհամարհէր իր ազգութիւնը: Յանկարծ յայտնվում է մէկը որ քարոզում է սէր հայ-լուսաւորչականների և այլակրօն հայերի մէջ, հաւատացնում է որ ազգութիւնը լեզուի ու հայրենիքի մէջն է և ոչ թէ կրօնի մէջ,— ի հարկէ այդ տեսակ մարդը անպիտան է, վնասակար է ազգին: Հասարակութեան միջից այս ինչ կամ այն ինչ հարուստը հարստահարում է արհեստաւորին, նըքաւորին,— շատ լաւ էլ է անում, աղքատի հախն է: Յանկարծ մի մարդ յանդգնում է ասել որ հարստահարելը վատ բան է,— ի հարկէ այդ տեսակ մարդը վնասակար է: Հասարակութիւնը համոզված է որ եթէ քեզ ծեծում, սպանում են, դու պէտք է համբերես,— հասարակութիւնը կատարելապէս իրաւացի է: Յանկարծ մի անձն սկսում է քարոզել անձնապաշտպանութիւն,— ի հարկէ այդ տեսակ անձն մեղաւոր է: Հասարակութիւնը անտարբեր է, ծոյլ է,— նա գովելի է: Յանկարծ մի մարդ ինքն աշխատել է ըսկսում և ուրիշներին աշխատանք է քարոզում,— ի հարկէ այդ տեսակ մարդ պախարակելի է....

Ուրեմն ընթերցողը տեսնում է որ հասարակութիւնը արդար է, որ արդարութիւնը և իրաւունքը նրա կողմն է: Մի անպիտան մարդ դուրս եկաւ անմեղ հրեշտակներից բաղկացած ամբողջ հասարակութենից, ի հարկէ նրան պէտք է ատել արհամարհել, հալածել, որպէս վնասակար մարդուն....

⁂

Մայրենի լեզուի վրա խօսելով, երեւակայում եմ թէ ինչ կը լինէր, եթէ մի օտարազգու հետ պատահէր այդպիսի մի խօսակցութիւն: Դուք պատահում էք մի ֆրանսիացու և հարցնում էք նրան:

—Հրամմեցէք ինչ ազգութեան էք պատկանում:

—Ես ֆրանսիացի եմ:

—Ուրեմն դուք կաթօլիկ էք:

—Ոչ, ես բողոքական եմ:

—Այդ անկարելի է, ֆրանսիացիները բոլորն էլ կաթօլիկ են, ուրեմն դուք ֆրանսիացի չէք:

Ֆրանսիացի անպատճառ կը ծիծաղէր ձեր երեսին և կը հեռանար ձեզանից ձեզ գիժ համարելով:

Բայց հայերի մէջ այդ տեսակ խօսակցութիւնը հնարաւոր է, այդպէս դատում են հայերի մէջ ոչ թէ միայն ռամիկ, անգրագէտ, տգէտ, խաւար մարդիկ, բայց և խմբագրապետները, համալսարանականները, հասարակութեան առաջադէմ իրանց համարող անձինք:

Կամ երեւակայեցէք այդ տեսակ խօսակցութիւն:

—Դուք ինչ ազգութեան էք պատկանում:

—Ես անգլիացի եմ:

—Ախ, շատ ուրախ եմ. ասացէք խնդրեմ անգլիերէն լեզուն կարծեմ շատ հարուստ է....

—Չեմ կարող ասել, ես անգլիերէն լեզու չը գիտեմ, մինչեւ անգամ հաց բառը անգլիերէն լեզուով չը գիտեմ:

—Ուրեմն դուք անգլիացի չէք, պարոն, եթէ ձեր մայրենի լեզու չը գիտէք, իրաւունք կունենայիք պատասխանել այդ սուտ անգլիացուն, իրաւունք կունենայիք արհամարհանքով հեռանալ նրանից:

Իսկ հայի հետ այդ ամեն օր պատահում է:

Ինչքան հայ համալսարանականներից ինձ պատահել է լսել հետեւեալ խօսքը:

—Ես հայերէն չը գիտեմ, և աւելորդ էլ համարում եմ սովորել այդ տեսակ լեզու:

Այդ տեսակ խօսք լսելով իր ազգի ինտելիգէնցիայից, ի հարկէ, մարդը ակամայ կը բացականչէ՝ ես շատ անգամ ամաչում եմ իմ հայ լինելուց, քանի որ ազգի ընտրեալ մասը այդ տեսակ է:

⁂

Մի քանի ժամանակ սրանից առաջ մի հայ բողոքական մտնում է մի հասարակութիւն իր երկու զաւակներով: Հայ լուսաւորչականները որոնց թւում և համալսարանականները ընդունում են նրանց օտարների տեղ և սկսում են խօսել նրանց հետ օտար լեզուով: Հայ բողոքականը պատասխանում է թէ օտար լեզուով խօսակցութեան մէջ վարժ չէ, և շարունակում է խօսել հայերէն լեզուով:

Այդ ժամանակ լուսաւորչականներից մինը դիմելով օտար լեզուով մի լուսաւորչական կրթված տիկնոջ, ասում է նրան ականջին, բայց այնպէս որ ներկայ գտնվածներից շատերը կարողացան լսել:

—Իսկ ես կարծում էի, որ նա կրթված մարդ է:

Ուրեմն հայի կարծիքով իր մայրենի լեզուի իմանալը և օտար լեզուի չիմանալը անկրթութեան նշանն է:

Ով է աւելի լաւ հայը՝ կաթօլիկ, կամ բողոքական հայը, որի ընտանիքում մայրենի լեզու է տիրապետում, որ իր կնոջ և զաւակների հետ միշտ հայերէն է խօսում, կամ Թիֆլիսի լուսաւորչական տիկինը, որ դիմում է իր աշակերտ որդուն ասելով նրան, ի հարկէ օտար լեզուով:

—Վանիչկա, դու աշխատիր լաւ սովորել օտար լեզուները, թւաբանութիւնը և աշխարհագրութիւնը. իսկ եթէ հայերէն լեզուն ամբողջ կեանքդ էլ չը սովորես, մեծ կորուստ չէ:

Բայց այդ մայրը դարձեալ յանդգնում է իրան հայ համարել և հայ խմբագրապետն էլ նրան հայ է համարում, որովհետեւ նա լուսաւորչական կրօն է դաւանում:

Եւ կարծում էք, օրինակ, որ այդ մայրը բացառութիւն է Թիֆլիսում,— սխալվում էք. Թիֆլիսի գրեթէ բոլոր հայ մայրերը այդպէս են:

⁂

Առհասարակ հայ խմբագիրները և գրողները շատ խելօք մարդիկ են, բայց մանաւանդ շատ խելօք են Արարատեան երկրի հայ խմբագիրները և գրողները: Նրանք մինչեւ անգամ այնպիսի գիւտեր են անում, որոնք կը զարմացնեն ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհը:

Նրանցից մէկը այն ճշմարտութիւն է յայտնում թէ Աստուած ստեղծել է մի կրօն և մի լեզու, բայց երբ մարդիկ սկսեցին շատ մեղքեր գործել, Աստուած նրանց պատժեց և բաժանեց ամբողջ մարդկութիւնը այլ և այլ լեզուների, այդպիսով ստեղծվեցան ազգութիւններ: Ուրեմն Աստուծուն հաճելի լինելու համար, Աստուծուն չը բարկացնելու համար ամբողջ մարդկութիւնը պէտք է ձգտի մի ազգութիւն և մի եկեղեցի կազմելու:

Միւսը այն գիւտն է անում, որ ֆրանսիացին երբ կրօնը փոխում է, երբ նա, օրինակ, կաթօլիկութենից բողոքականութեան է անցնում, նա դարձեալ ֆրանսիացի է մնում, գերմանացին երբ կրօնը փոխում է, դարձեալ գերմանացի է մնում,—իսկ հայը երբ կրօնը փոխում է, նրա «արիւնն էլ փոխվում է կրօնի հետ միասին»: Ուրեմն հայը մի բոլորովին ուրիշ տեսակ ֆիզիօլօգիական կազմվածք ունի, քան թէ մնացած մահկանացուները. երբ հայը փոխում է իր կրօնը, ընդունում է, օրինակ, կաթօլիկութիւնը,—իսկոյն նրա երակներից հայոց արիւնը յայտնի չէ թէ որտեղ անհետանում է, նրա տիպը, նրա երեսի գծագրութիւնը, նրա քթի մեծութիւնը, նրա մազերի գոյնը փոխվում են և նրա երակների մէջ անմիջապէս սկսում է վազել իտալական արիւնը.... և ահա նա յանկարծ այլ եւս Կիրակոսեանի որդի չէ, Մարտիրոսեանի փեսայ չէ, այլ Պէտրարկայի ազգական է դառնում, Բօկաչիօյի հօրեղբայրը, կամ Լեւոն XIII-ի եղբօրորդին.... Իսկ երբ որ հայը ընդունում է բողոքականութիւնը, նրա երակների մէջ անմիջապէս սկսում է վազել գերմանական կամ ամերիկական արիւնը և նա յանկարծ զգում է իրան Բիսմարկի թոռ, կամ Լինկօլնի աններոջ որդի....

Մի երրորդ գրող այն երեւելի գիւտ է արել, որ մարդը երբ պսակվել է ուզում, միշտ մի կնոջ հետ պէտք է պսակվի, կինն էլ մարդու հետ, և երբէք չէ պատահում որ կինը կնոջ հետ պսակվի, կամ մարդը մարդու հետ. այդ վերջինը, տաղանդաւոր գրողի կարծիքով, ամբողջ պատմութեան մէջ միայն